

Estera – biblijny obraz kobiety jako antidotum na chorobę współczesnego feminizmu

Esther – the Biblical Image of Woman as an Antidote to the Malady of Contemporary Feminism

Prolog

Feminizm¹, jako wytwór zamysłu świata nad doniosłością kobiety, nie byłby niczym złym, gdyby nie zabrnął na głębinę bezmyślnej emancypacji. Utajone kompleksy i chorobliwa, bo fałszywa, ambicja powołanych do tworzenia i rozwoju wiedzy mającej służyć rodzajowi ludzkiemu paradoksalnie wprowadziły go w wir niekończących się dywagacji, w których narzędziem staje się często agresja nielicząca z delikatnością materii, która jest przedmiotem dociekań.

Warto zatem w poszukiwaniu konsensusu udać się na drogę pokoju, jaki niesie literatura biblijna, ze swym bogactwem wzorców, na których nie ciąży chorobliwa nadinterpretacja jako paralizujący balast dla umysłu poszukującego prostej, wyrazistej i ciągle żywej prawdy o człowieku. Wpisuje się w nią obraz biblijnej niewiasty – Estery.

Estera to postać historyczna z Księgi Estery o niewątpliwie doniosłym, nietracącym na wadze znaczeniu dla Narodu Wybranego. Przez wielu włączana do grona matriarchinii żydowskich². Rabini sytuują

¹ Od łac. *femina* – ideologia, ruch społeczny i polityczny o wielu nurtach na płaszczyźnie globalnej. Przedmiotowo konstytuuje się jako narzędzie w obronie godności kobiet, dążąc do ich afirmacji. Na płaszczyźnie historii Kościoła stał się inspiratorem współczesnego chrześcijaństwa feministycznego w odróżnieniu od feminizmu chrześcijańskiego. Współcześnie stał się polem licznych starć nurtów różnie pojmujących rolę kobiety. W swym odłamie radykalnym staje się często kontestatorem tradycji apostołskiej i nauczania Kościoła na temat kobiety.

² Matriarchinie – pramatki, to nie tylko żony patriarchów, ale i kobiety nieprzeciętne, wybrane przez Boga do spełnienia specjalnej misji dziejowej ludu Izraela. Jako takie wykazywały się znajomością żydowskiego prawa religijnego (*halachy*) oraz zrozumieniem swej roli w rzeczywistości społecznej. Zob.: P. Navé-Levinson, *Kobieta w judaizmie*, w: *Nowy leksykon judaistyczny*, red. J.H. Schoeps, Warszawa 2007, s. 447–449; A. Unterman, *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, tłum. O. Zienkiewicz, Warszawa 2000, s. 168. W monumentalnych bibliograficznych dziełach biblistyki hasło „matriarchinie” długo nie istniało. Dlatego z satysfakcją zauważyć należy, że biblistyka polska wpisuje się w poczet współczesnych pionierów, włączając opracowanie hasła do *Encyklopedii Katolickiej*. Zob.: W. Chrostowski, *Matriarchinie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 227–228.

ją pośród czterech najpiękniejszych kobiet świata (obok Sary, Rachab i Abigail). Jej piękno wyraża się nie tylko w urodzie fizycznej, ale i w wyjątkowej osobowości i powołaniu, jak również w sposobie jego realizacji, który niesie ponadczasowe przesłanie.

Z historii tej starotestamentalnej monarchini płynie nauka o niejednym obliczu. Poszukują jej wciąż żydowscy i chrześcijańscy badacze Pisma, tworząc żywą teologię; w tej zaś widać najpierw niezwykłość Boga, który w celu realizacji swoich planów posługuje się tym, kim chce. Nagradza żydowską sierotę, która była nikim, a stała się kimś, dziewczynę gotową zaryzykować własne życie dla ocalenia innych.

Rabini interpretujący Zwój Estery odczytują ukryty sens imienia Estery jako sugestię, że Bóg działał tu z ukrycia. Poza tym Estera jest naprawdę ukryta: przecież tylko Mordechaj wie, kim ona naprawdę jest. Nie wiedzą tego Haman ani król Achaszwerosz. W opisie jej historii czytamy wyraźny o tym, że *Estera nie ujawniła swojego pochodzenia* (Est 2, 20). I tak jej narodowość czy religia oraz nic z tego, co się ostatecznie wydarzy, nie jest ujawnione do ostatniej chwili. Fakt, że Persowie nadali Żydówce z rodu Beniamina imię zawierające ukrytą informację o tym, że prawda o niej jest zatajona, był interpretowany jako znak od Boga, wskazujący, że będzie On działał w obronie Żydów z ukrycia poprzez to, co ludzie nazywają przypadkiem.

Jaką jest tajemnica imienia Estery? Jakim jest firmament, na którym ma zabłysnąć jej gwiazda, która będzie świecić blaskiem ponadczasowej mądrości? Oto pytania, na które odpowiedzi są celem poniższego opracowania.

Tajemnica imienia kobiety

Ester – to hebrajskie imię (אֶסְתֵּר), które nosi w Biblii jedyna kobieta, a właściwie młoda, hebrajska dziewczyna żyjąca w Suzie – jednej ze stolic imperium perskiego (obecne Szusz w Iranie)³. W oryginalnym języku hebrajskim imię dziewczyny brzmiało Hadassa, znacząc tyle, co *mirt* (pachnący krzew będący obrazowym symbolem dziewictwa). Jednak zgodnie z ówczesnie panującym obyczajem, w momencie gdy dziewczyna zamieszkała w pałacu króla perskiego,

³ G. Maier, F. Rienecker, *Leksykon biblijny*, tłum. D. Irmińska, Warszawa 2001, s. 215; zob. także: M. Majewski, *Tajemnice biblijnych imion*, Warszawa 2015.

zmieniono jej imię na popularne w tamtej kulturze – Estera (Ukryta)⁴. Było to imię zaskakująco i symbolicznie ukrywające jej pochodzenie, bowiem rdzeń *str* oznacza w hebrajskim ‘ukryta/ukryty’. W *Dewarim*⁵ (31: 18) Bóg mówi: *Ukryję całkiem (hastir astir) moją twarz*. Prawdopodobnie była to zwyczajowa praktyka, gdyż podobny zabieg obserwujemy w przypadku historii proroka Daniela i jego towarzyszy uprowadzonych do Babilonii. Po zatrudnieniu ich na dworze królewskim zmieniono ich imiona na babilońskie (por. Dn 1, 7).

Zatem to właśnie pod imieniem Estera młoda i piękna Hadassa znana była tamtejszej ludności i pod tymże imieniem zapisała się też w historiografii żydowskiej. Na tym jednak nie koniec. Owo imię bowiem dla rabina Josepha Telushkina w *Ester, Mordechaj, Haman (...)* zdradza stopień jej asymilacji, brzmiąc podejrzenie, podobnie do imienia babilońskiej bogini Isztar (dzisiejszą analogią byłaby Żydówka nosząca imię Christine)⁶. Hadassie nadano więc imię pochodzące od pogańskiej bogini Babilonu, której kult cieszył się uznaniem na całym obszarze starożytnego Bliskiego Wschodu⁷. Dobitnym świadectwem tego jest fakt, iż jej zsemityzowane imię Asztarte napotykamy wielokrotnie w biblijnych relacjach epok sędziów i królów (por. Sdz 10, 6; 1 Sm 31, 10; 1 Krl 11, 5). Nic dziwnego, bowiem w mitologii Mezopotamii była to bardzo ważna bogini wojny i miłości – z czasem główna bogini żeńska panteonu mezopotamskiego⁸. Wreszcie imię Estera pochodzące z języka staroperskiego może oznaczać po prostu gwiazdę (*setarah*). W Biblii gwiazdy tracą znaczenie magiczno-mitologiczne, są jednym ze stworzeń Bożych i służą do oznaczania kierunków i pór roku (por. Rdz 1, 14).

⁴ Księga Estery z komentarzem rabina Meira Lejbusza Ben Jehiela Michaela (Malbima), tłum. M.E. Gordon, S. Pecaric, Kraków 2004, s. 3.

⁵ Księga *Dewarim* nazywana jest *Miszne Tora*, czyli Powtórzoną Torą. Stanowiąc rekapitulację zdarzeń oraz praw z ksiąg poprzednich (Rdz, Wj, Kpł, Lb), zawiera m.in. powtórzenie Dziesięciu Przykazań i deklaracji przymierza, lecz dopełniona jest również ponad 70 przykazaniami (na ponad 200, które są w niej wymienione), których wcześniejsze cztery księgi nie notują. Zob.: *Tora, Pardes Lauder. Księga Powtórzonego Prawa Dewarim*, tłum. S. Pecaric, Kraków 2006.

⁶ [online], [dostępny: <http://www.fzp.net.pl/judaizm/ester-czyli-o-niespisywaniu-nikogo-nastraty>], [dostęp: 1.03.2019].

⁷ Kult bogini Isztar był przejawem personifikacji ciał niebieskich; wchodziła ona w skład triady astralnej, w której wyobrażała planetę Wenus. Por.: E. Dąbrowski, *Religie Wschodu*, Poznań 1962, s. 169. Ewidentnym cieniem w historii tego imienia, z którym żydowscy komentatorzy *Est* nie chcieliby mieć nic wspólnego, jest fakt, że w babilońskich świątyniach Isztar praktykowany był nierząd o podłożu religijnym. Por.: tamże, s. 173.

⁸ [online], [dostępny: <http://www.teologiapolityczna.pl/przemys-aw-pi-tak-aszerah-isztar-easter/>], [dostęp: 1.03.2019].

Estera – historia czy legenda?

Kobieta o imieniu Ester to pierwszoplanowa postać historii opisaną w starożytnym *Megilat Ester* (biblijna Księga Estery). W literaturze okołobiblijnej istnieje teza, iż cała księga pełni w judaizmie rolę świątecznej legendy⁹.

I tak oto istotną trudność przeciw historyczności Estery wysuwają egzegeci akatollicy. Przedmiotem wątpliwości jest postać żony króla Kserksesa. Według Herodota¹⁰, między siódmym a 12 rokiem jego panowania była nią Amestris, córka Otana, naczelnego dowódcy perskiego w wyprawie na Grecję. Historycznie niemożliwe jest zatem, by w tym czasie mogła nią być sama Estera, a nawet odrzucona wcześniej Waszti. Niemożliwe jest także umieszczenie Estery po Amestris, ponieważ Kserkses żył tylko 55 lat i według wszelkiego prawdopodobieństwa Amestris była jego żoną do końca jego życia. Utożsamianie Estery z Amestris także nie wytrzymuje krytyki, choćby z tego względu, że zarówno Amestris, jak i Estera pokazane są przez historyków jako kobiety o odmiennych cechach charakteru. Rozwiązaniem tej trudności jest tylko jedna możliwość, za którą opowiada się wielu egzegetów katolickich¹¹: Estera była prawowitą małżonką, ale drugiego stopnia. Zwyczajem władców wschodnich Kserkses miał kilka żon, a oprócz tego cały harem nałożnic, nieraz różnych narodowości. Pierwsza żona zasiadała zawsze z królem do stołu i mogła w każdej chwili, kiedy tylko zechciała, bez pozwolenia przychodzić do niego. Ponieważ Estera jest objęta tym zakazem (por. Est 4, 11), dlatego nie można jej uważać za żonę główną. Z treści księgi wynika, jakoby była pierwszą żoną, ale autor mógł sobie pozwolić na tę nieścisłość, pragnąc podkreślić rolę, jaką miała do spełnienia w dziele wybawienia swojego narodu. Najważniejsze jest to, że Estera jest w ogóle królową, a fakt, którą z rządu, jest tu dla autora bez znaczenia. W świetle rodzaju literackiego, do którego zalicza się *Est*, ta kwestia nie może stanowić żadnej trudności¹².

⁹ *Encyklopedia Biblijna*, red. P.J. Achtemeier, Warszawa 1999, s. 372.

¹⁰ Herodot – historyk grecki z Halikarnasu w Azji Mniejszej, uważany za ojca europejskiej historiografii, w swej historii wojen Greków z Persami (spisanej ok. 485–425 p.n.e.), będącej jednocześnie pierwszą próbą dziennikarskiego spojrzenia na świat i ludzi, zawarł też bogactwo informacji etnograficznych i geograficznych zebranych podczas licznych podróży. Temat przewodni wzbogacił o obszerne dodatkowe informacje, zapisując wszystko, czego udało mu się dowiedzieć o narodach atakowanych przez Persów. Wpisuje się w nie także relacja o „miłostkach Kserksesa”. Zob.: Herodot, *Dzieje*, oprac. S. Hammer, Warszawa 2015, s. 537–539.

¹¹ Zob.: R. Brown, J. Fitzmyer, R. Murphy, *Grande commentario biblico*, Brescia 1974, s. 805.

¹² [online], [dostępny: <http://iktotuzmysla.salon24.pl/674430,estera-zona-ksersesa-a-ksiega-estery-super-historyczna>], [dostęp: 1.03.2019].

Kobieta na tle epoki

Historia Estery przenosi nas w czasy po niewoli babilońskiej, kiedy naród izraelski znalazł się pod panowaniem Medów i Persów. Treść tej historii wskazuje na połączenie doświadczenia i religijności Żydów żyjących w różnych czasach i pozostających pod wpływem różnych kultur i jest swego rodzaju retrospekcją¹³. Choć komentatorzy biblijni nie określają precyzyjnie czasu powstania biblijnego tekstu Księgi Estery, badania konotacji historycznych wskazują na fakt, iż historia królowej Estery osadzona jest w czasie, kiedy po powrocie z niewoli świątynia została już odbudowana i poświęcona, kult Jahwe reaktywowany, a naród dzięki wysiłkom Ezdrasza i Nehemiasza rozpoczął pracę nad odbudową swojej tożsamości, mimo iż ciągle przebywał w diasporze¹⁴. To właśnie pośród diaspory odnajdujemy historię Estery. Pytanie: o którą diasporę chodzi? Fakt wspomnienia miasta królewskiego Suzy wskazuje jasno na dawne Imperium Nowobabilońskie, w którym żyła już nie przymusowa, ale dobrowolna diaspora babilońska¹⁵. Tekst już w pierwszym zdaniu wskazuje konkretnie na drugi rok panowania króla Kserksesa (486–465 przed Chr.)¹⁶. Naród izraelski żyjąc w otoczeniu pogan, ma świadomość swojej odrębności kulturowo-religijnej i w wypełnianiu Prawa Mojżeszowego, choć rozproszony w wielkim państwie perskim, występuje zawsze

¹³ Księga Estery zachowała się w dwóch różniących się tekstach: hebrajskim i greckim (zawartym w kodeksach B, A i S). Tekst grecki jest obszerniejszy, zawiera sześć fragmentów, których nie ma tekst hebrajski. Są to: sen Mardocheusza, edykt Amana przeciwko Żydom, modliwa Mardocheusza i modlitwa Estery, opis audiencji Estery u króla, dekret korzystny dla Żydów, objaśnienie snu przez Mardocheusza. Tekst grecki nadaje księdze charakter religijny – 42 razy przywołuje imię Boga (Bóg lub Pan). W wersji greckiej tekst hebrajski poprzedzony jest opisem snu Mardocheusza (którego treść wykorzystuje jakieś podanie perskie związane z radosnymi obchodami noworocznymi, by zilustrować zwycięstwo Boga nad tymi, którzy władają światem), zakończony jego wyjaśnieniem. Por.: *Księga Estery*, w: *Księga Tobiasza, Judyty, Estery*, Lublin 2001, s. 173.

¹⁴ S. Kochav, *Israel. Ludzie, historia, tradycja*, Warszawa 1996, s. 56.

¹⁵ Główne ośrodki diaspory żydowskiej powstawały z biegiem czasu po przymusowych przesiedleniach. I tak, pierwsza – po uprowadzeniu przez Sargona w 722 r. z Samarii, żyła w górnej Mezopotamii w pobliżu Harran (por. 1 Krl 18, 11). Druga – uprowadzona z państwa judzkiego w latach 603–581, żyła w dolnej Mezopotamii, w samym Babilonie i jego okolicach (por. 1 Krl 24, 15; 25, 7; 2 Krn 36, 6.10.20; Jr 24, 1; 39, 7–9). Trzecia to żyjąca w Egipcie (Elefantyna), co do której powstania istnieje hipoteza dobrowolnego zaciągu do armii egipskiej. Por.: E. Dąbrowski, *Nowy Testament na tle epoki*, t. II: *Kultura*, Poznań 1956, s. 263–264. Żydzi ze wszystkich odłamów diaspory do tego stopnia zżyli się ze swoim otoczeniem, że tylko niewielka ich ilość skorzystała z pozwolenia Cyrusa (538 r.) i wróciła do Palestyny. Tamże, s. 264.

¹⁶ Cytaty biblijne w niniejszym opracowaniu za: *Biblia Tysiąclecia*, Poznań – Warszawa 1986; wg tłumacza biblijnego, imię króla pierwotnie brzmiało „Kserkses”, a zniekształcono je w toku przepisywania. W tłumaczeniach występuje też jako Aswerus – łacińska transkrypcja hebr. *Achaszwerosz*, tamże, przypis 1,1a i 1,1.

jako zwarty we wspólnym działaniu. Doświadcza w całej rozciągłości konfliktu między Mardocheuszem i Hamanem. W opowiadaniu historii Estery widać powiązanie losów bohaterów z historią Izraela. Nie bez znaczenia dla potomnych jest pokazanie rodowodu Mardocheusza, który sięga do króla Saula, i Hamana jako potomka Agaga, króla Amalekitów, oszczędzonego przez Saula (por. 1 Sm 15, 7–9). Narracja obejmuje 12 lat: od drugiego do 13 roku panowania króla perskiego¹⁷. Tekst przyjęty za natchniony przez Sobór Trydencki pokazuje czytelnikowi historię będącą monolitem powstałym z dwóch tradycji: hebrajskiej i greckiej¹⁸. To stanie się pomocą dla zilustrowania pełnego obrazu narodu poddanego doświadczeniu.

Tłem historii Estery jest z jednej strony społeczność tolerancyjna, mająca w poszanowaniu odrębność religijną i kulturową Żydów, których postrzega przez pryzmat ich ludzkiej postawy (król Kserkses i otoczenie Estery w haremie), a z drugiej zawistni i żądni władzy wrogo wie (Haman). Co istotne – jedni i drudzy to poganie. Początek historii wskazuje na zarzut stawiany Żydom: (...) *pewien naród rozproszony i odłączony od narodów we wszystkich państwach (...), prawa jego są inne niż każdego innego narodu. Praw króla oni nie wykonują...* (Est 3, 8). Refleksja historyczna prowadzi do paradoksu: nietolerancja w Persji, która dawała wolność religijną podbitym nacjom? Wiecznie żywy duch spisku na dworach królewskich, bazujący na kłamstwie i oszczerstwie, wydaje się być tłumaczeniem. Skutek jest wprost szokujący: oto dekret królewski odwraca groźbę śmierci prześladowanych Żydów przeciwko prześladowcom, którzy giną w liczbie 75 tysięcy. W ten sposób uwiecznione zostały metody działania funkcjonujące w tamtej epoce¹⁹. Estera jest uosobieniem działania mającego na celu nie wyzwolenie z niewoli, lecz ratunek dla tych, którzy żyją w diasporze²⁰. Odrębnym zagadnieniem jest fakt asymilacji diaspory, która zachowuje prawo i obyczajowość państwa perskiego, choć nigdy za cenę rezygnacji lub wystąpienia przeciwko prawu Boga Jahwe (Estera żyjąca w haremie, a potem na dworze króla jako królowa).

¹⁷ *Księga Estery*, w: *Księga Tobiasza, Judyty, Estery*, s. 172–173.

¹⁸ W tekście hebrajskim bohaterami są Estera i Mardocheusz, w greckim głównym bohaterem jest Bóg. Dłuższy tekst grecki bywa traktowany jako uzupełnienie tekstu hebrajskiego albo jako pierwszy komentarz tekstu Księgi Estery. Por.: S. Grzybek, *Teologia Księgi Estery*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41 (1965) 5, s. 203–204.

¹⁹ P. Beauchamp, *Pięćdziesiąt portretów biblijnych*, tłum. K. Łukowicz, Kraków 2001, s. 237–238.

²⁰ A. Hanulewicz, *Relektura typologiczna wydarzeń historycznych w protokanonicznej Księdze Estery*, „Scriptura Sacra. Studia Biblijne” 10 (2006), s. 57.

Historia znaczona niespodzianką

Estera, młoda Żydówka, jako sierota po śmierci rodziców zostaje wzięta pod opiekę przez swego kuzyna Mardocheusza z pokolenia Beniamina. Był to *mąż wybitny, pełniący służbę na królewskim dworze*. W tym czasie król wydawał ucztę, trwającą 180 dni, podczas której zażyczył sobie widzieć u swego boku królową Waszti. Ta, odmawiając królowi swego przybycia, dała zły przykład niesubordynacji mężatkom w królestwie. Tym samym popadła w niełaskę i na mocy dekretu królewskiego została odsunięta od tronu. W królestwie rozpoczęto więc poszukiwania kandydatki na królową, trwające cztery lata. Estera, z racji nadobnej urody, zostaje powołana do haremu i przez 12 miesięcy jest przygotowywana na spotkanie z królem (rytualne namaszczenia olejkami), oczekując na swoją kolej. Podczas pobytu w „domu kobiet” zyskała sobie życzliwość opiekunów i *wszystkich, którzy na nią patrzyli* (Est 2, 15). Po spotkaniu z królem *pozyskała sobie u niego życzliwość i względy nad wszystkie inne dziewice, i włożył na jej głowę koronę królewską, i uczynił ją królową w miejsce Waszti* (Est 2, 17). Niemal równocześnie dwaj eunuchowie uknuli spisek przeciwko królowi. Mardocheusz, który dowiedział się o tym, poprzez Esterę przekazał treść poznanej sprawy królowi, tym samym ratując mu życie. Po tych wydarzeniach pierwszym ministrem w państwie Aswerusa został Haman, któremu – zgodnie z nakazem króla – należało oddawać pokłony. Ponieważ z pobudek religijnych nie uczynił tego Mardocheusz, Haman mszcząc się za nieokazywanie mu hołdu, postanowił zniszczyć jego jak i wszystkich Żydów w państwie perskim. Godziło to także w Esterę, ukrywającą z polecenia Mardocheusza swoje pochodzenie i wyznawaną religię. Uważając, że uznawanie suwerenności Bożych nakazów przez Żydów jest przejawem buntu wobec władzy króla, obietnicą 10 tysięcy talentów srebra Haman wymusił na królu wydanie edyktu skazującego Żydów na zagładę. Drogą losowania ustalono termin na trzynasty dzień pierwszego miesiąca, to jest w wigilię święta Paschy żydowskiej²¹.

Estera, w ślad za Mardocheuszem, na wieść o tym pości przez trzy dni i modli się wraz ze swym otoczeniem (por. Est 4, 17k–17z). Po zakończonym poście Estera, za namową Mardocheusza, udaje się do króla i prosi o łaskę dla swojego ludu, równocześnie w oczach tegoż króla dyskredytując Hamana jako człowieka fałszywego i działającego

²¹ *Księga Estery*, w: *Księga Tobiasza, Judyty, Estery*, s. 191.

na szkodę państwa (por. Est 5, 1–7. 8). Haman zostaje skazany na karę śmierci przez powieszenie na drzewie, które wcześniej przygotował dla Mardocheusza, ten zaś otrzymuje po Hamanie jego stanowisko. Historia nie kończy się jednak wraz ze śmiercią Hamana. Estera uprosiła króla, by pozwolił Mordechajowi rozesłać po kraju listy wzywające Żydów do zemsty na swych wrogach. Tak więc 13 dzień miesiąca adar²², ten sam, który miał być ostatnim dniem Żydów, skończył się rzezią ich wrogów. Następnego dnia Żydzi cieszyli się z ocalenia, ale ponieważ w Suzie wciąż trwały walki, radość celebrowano dopiero kolejnego dnia, który zwie się Suszan Purim. Zatem święto Purim trwa dwa dni: 14 i 15 dnia miesiąca adar i jako rocznica zwycięstwa będzie obchodzone uroczyście i zwane *pamiętką cudu purimowego*, która z polecenia Mardocheusza i Estery nigdy nie zaginie u potomnych (por. Est 9, 1–10. 3)²³.

Żydówka nauczycielką ponadczasowości

Po 70 r. po Chr. czyny Estery były dla Żydów wzorcem zachowań w trudnych sytuacjach. Kanoniczność Księgi Estery była przez nich dyskutowana, ale Księga została włączona do kanonu już na tzw. soborze w Jabne (90 r.)²⁴. Uznano jej wartość religijną, dlatego że uchodzi za dzieło historyczne z czasów prześladowań Żydów, a także dlatego że uprawomocnia żydowską zabawę ludową.

Historia Estery udokumentowana została ku przestrodze następnych pokoleń. Z jednej strony jest to pamiętka martyrologium narodu żydowskiego, ale z drugiej – autor księgi nie ukrywa, że cała ta niewola i prześladowanie dokonały się wskutek niewierności Izraelitów. Czyli te teksty uświadamiają grzech i – na zasadzie retrybucji – odpłatę Bożą. Jego karę za konkretne przewinienia, w tym wypadku

²² Malbim, jako preambułę do tłumaczenia *Megilat Ester*, podaje chronologię cudu purimowego, w której w roku 3405 wyszczególnia trzy dni: 13 adar – Żydzi skierowują przeciwko swoim wrogom ich własny plan i odnoszą zwycięstwo, dziesięciu synów Hamana zostaje zabitych w Suszan, stolicy państwa, 14 adar – Żydzi w Suszan pokonują swych wrogów; ciała dziesięciu synów Hamana zostają powieszane. Żydzi w innych miastach odzyskują bezpieczeństwo i świętują, 15 adar – Żydzi w Suszan odzyskują bezpieczeństwo i świętują, Księga Estery z komentarzem Malbima, s. 2.

²³ E. Zawiszewski, *Księga Estery*, w: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań 1990, s. 224–225; także: *Wprowadzenie do Księgi Estery*, BT, wyd. 5; E. Adamek, *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, Kraków 2006, s. 176.

²⁴ [online], [dostępny: http://www.jhi.pl/psj/Biblia_Hebrajska], [dostęp: 1.03.2019].

niewierność, a jednocześnie zawierają piękną lekcję Bożego przebaczenia, miłości i opieki, dla której nie ma granic ani czasowych, ani terytorialnych.

Historia ta wydaje się być powielana niezmiennie przez pokolenia, mając charakter edukacyjny w kształtowaniu ugruntowanej historycznie religijności. Dowodem tego jest choćby świadectwo z końca XIX w. Po akceptacji warszawskiej cenzury Hilary Nussbaum opublikował w 1893 r. na łamach „Przewodnika Judaistycznego” (...) *materiał historyczny(...), którego opracowanie i przeprowadzenie autor książki Estery wziął na siebie, z tym widocznym celem, by na uroczystość Purimową podać ludowi interesujący i podniosły utwór popularny*²⁵. Co istotne, wskazuje na jego natchniony charakter, twierdząc, iż (...) *w sposób harmonijny działalność osób i zrządzenie Opatrzności równomiernie w opowiadaniu występują, mając równy udział w rozwinięciu całkowitej akcji tego zajmującego dziejowego dramatu. Cel całego utworu jest jasny: nieposłuszeństwo Waszty powoduje jej usunięcie, co sprowadza wybór Estery; stąd wstęp Mordechaja do bram królewskich; ten wstęp wywołuje demonstrację Mordechaja przeciwko Hamanowi, z czego wynika plan Hamana zgładzenia Judejczyków; w końcu wdzięk i wpływ Estery i mądrość Mordechaja, ocalenie Judejczyków sprowadzają*. Historia Estery zatem pozostaje w służbie pamięci o cudownym wyzwoleniu Judejczyków i jako taka staje się historyczną podstawą święta Purim, które ma przypominać dzień, *który zamienił się dla nich z nieszczęścia w radość i z żałoby w święto*²⁶. To właśnie podczas święta Purim odczytuje się *Megilat Ester* – zwój, który przedstawia ukryty sposób, w jaki Bóg włada światem. Postać kobiety staje się kolejny raz narzędziem ukrytej mocy Boga. Pięknym i głębokim, acz frywolnym jest zakończenie biblijnego portretu Estery, które pozostawia w swym opracowaniu Paul Beauchamp: *Kobieta odmieniła losy narodu. Tak właśnie historyczna tradycja Izraela składa hołd mocy tkwiącej w kobiecej urodzie. Dzieje się cudowna rzecz: wykształcona w okresie postbiblijnym, ludowa tradycja żydowska przejmując opowieść i prowadzi jeszcze dalej, niż sama sięga. To właśnie w takiej karnawałowej formie obchodzone*

²⁵ [online], [dostępny: <http://www.rumburak.friko.pl/ARTYKULY/izrael/historia/ester.php>], [dostęp: 1.03.2019].

²⁶ Księga Estery z komentarzem Malbima, s. 3. Purim obchodzony jest 14 dnia miesiąca adar (zazwyczaj wypada w marcu). 13 adar jest dniem, w którym Haman postanowił unicestwić Żydów, a w którym ostatecznie to Żydzi pokonali i zniszczyli swoich wrogów. Dzień później – 14, Żydzi świętowali swoje ocalenie.

jest święto nazwane „świętem losów” (Purim). Obchodzone jest ono zresztą w tym samym czasie, co nasz karnawał. Atmosfera karnawału dobrze pasuje do Księgi Estery i – jak się wydaje – ukazuje jej sens. (i odwrotnie), jest to właściwa chwila, by założyć przebranie, przebrać się za kogoś innego – podobnie jak Haman i Mardocheusz wymienili między sobą swoje purim, losy. Aż do ostatniej chwili wszyscy spodziewali się, że zobaczą na szubienicy – miejscu przeznaczonym dla przestępcy – tego, który okazał się (ale dopiero w ostatnim momencie) człowiekiem sprawiedliwym. Świętowanie osiąga swą pełnię dopiero wtedy, kiedy dotrzymy aż do końca, dłużej niż do ostatniej chwili, kiedy osiągniemy stan upojenia „ad lo 'yada”, to znaczy stan, kiedy „nie wiemy”, który z nich jest dobry. Kto jest naprawdę sprawiedliwy, a kto jest prawdziwym grzesznikiem, okazuje się na tle tego, co pozorne, w ciemnościach nocy. Nasza wiara nie przemawia w inny sposób²⁷.

Siła przemawiania historii Estery wyraźnie oddziałuje także na pokolenia, którym znane jest hitlerowskie ludobójstwo i inne zbrodnie czasów nowożytnych i współczesnych. Łatwiej ich sens odczytać w świetle *Megilat Ester*.

O działaniu Boga mówić warto

Czy w historii Estery widać działanie Boga? Biorąc pod uwagę tylko tekst hebrajski, trudno o jednoznaczną odpowiedź. Bóg działa czasem w sposób zawołowany. Ujawnia się tu działanie podobieństwa Bożego ukrytego w subtelnej i błyskotliwej naturze kobiety, które wychodzi naprzeciw Boga oczekującego na działanie człowieka. W tekście hebrajskim na określenie charakteru Estery użyto słowo *sakal* (dosł. ‘pouczona’, ‘poinstruowana’). Oznacza ono osobę gotową przyjmować radę od innych, chętną, by się uczyć. I choć faktem jest, iż Księga Estery jako jedyna księga Biblii nie zawiera imienia Boga²⁸, to czytelnik właśnie Boga uważać ma za owego instruktora Estery. *Ze wszystkich ksiąg Tanachu ta zdaje się objawiać najmniej (...) coś, co zostało zapisane, by zataić, tak naprawdę objawia?*²⁹. Trudno w niej o odniesienie wprost do działania Boga. Myślą naprowadzającą są tu jedynie uwagi Mordechaja wskazujące na to, że jeśli nie przez Estere,

²⁷ P. Beauchamp, *Pięćdziesiąt portretów biblijnych*, s. 239–240.

²⁸ Księga Estery z komentarzem Malbima, s. 143.

²⁹ Tamże.

to Żydzi zostaną ocaleni przez kogoś innego. W tekście greckim jednak obecność Boga i Jego nieustającego działania jest odczuwana przez cały przebieg tej historii. *Jednym z ważniejszych przesłań wynikających z tej opowieści jest to, że Bóg często działa w sposób nieoczywisty, tak że Jego ingerencja wygląda na przypadek, zbieg okoliczności czy zwykłe szczęście*³⁰. Święto Purim, jako następstwo historii Estery, jest dla Narodu Wybranego możliwością czerpania radości z ukrytego wymiaru tego, co wydawałoby się, powinno wywoływać smutek³¹.

Postrzegając przez lupę teologa

W tradycji Kościoła Estera uważana jest za symbol ludu Bożego znajdującego się w otoczeniu sprzeciwiających się jej postawie ludów świata. Nazywana jest też postacią intrygującą, a jej historia intrygą³². Święci Hieronim i Rupert z Deutz widzą w niej typ Maryi stojącej u boku Chrystusa³³. Jej trzydniowy post może być traktowany jako zapowiedź misterium paschalnego, a razem z modlitwa jest wyrazem wiary w Opatrzność.

Estera wskazuje na wagę przymierza Jahwe z narodem dla Żydów w państwie perskim, wykazując wiarę w jego siłę; wspomina przymierze podczas swojej modlitwy: *(...) ja słyszałam od młodości mojej w pokoleniu moim w ojczyźnie, że Ty, Panie, wybrałeś Izraela spośród wszystkich narodów i ojców naszych ze wszystkich przodków na wieczystą posiadłość i uczyniłeś im wiele rzeczy według obietnicy* (Est 4, 17m). Zatem mimo niewoli, Bóg przedstawiał się jej jako jedyny, osobowy, mający przewagę nad bożkami pogańskimi. Jego prawo Dekalogu wraz z przymierzem domagało się wyraźnego akcentowania w codziennym życiu³⁴.

W swej modlitwie w obliczu niebezpieczeństwa Estera wyznaje Boga jako Pana i Króla Wszechmogącego, wierząc, że może On pokrzyżować plany Hamana, zmierzające do wyniszczenia Żydów. Estera prosi: *Panie mój, wspomnij na mnie samotną, nie mającą prócz Ciebie żadnego wspomóżyciela* (Est 4, 17l).

³⁰ [online], [dostępny: <http://www.chabad.org.pl/swieta/purim/473-purim>], [dostęp: 1.03.2019].

³¹ Księga Estery z komentarzem Malbina, s. 143.

³² Por.: E. Adamek, *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, s. 174.

³³ *Księga Tobiasza, Księga Judyty, Księga Estery*, s. 169.

³⁴ S. Grzybek, *Teologia Księgi Estery*, s. 206–208.

Niejako warunkiem bycia wysłuchanym jest poczucie grzeszności Estery i jej ufności w sprawiedliwość Boga: *Zgrzeszyliśmy przed obliczem Twoim, i wydałeś nas w ręce wrogów naszych za to, żeśmy czcili bóstwa ich. Sprawiedliwy jesteś, Panie* (Est 4, 17n).

Sprawiedliwość Boża, do której odwołuje się Estera, opiera się na Bożej wszechwiedzy. Bóg zna serce, nerki i wszystkie tajemnice człowieka. Estera zwraca się do Boga: *Panie, Ty wiesz wszystko, wiesz, że nienawidzę bezbożnych (...) Ty znasz niedolę moją* (Est 4, 17 u.w).

Miłosierdzie jest przymiotem Boga najmocniej podkreślonym przez Esterę. Ma ono charakter uniwersalny, tzn. może być okazywane przez jednostki całemu narodowi. Taką osobą – jednostką, która stała się narzędziem Opatrzności Bożej, była Estera; ona sama bowiem mówi: *O potężny nad wszystkimi, Boże, wysłuchaj głosu pozbawionych nadziei i wyratuj nas z ręki niegodziwych (...) i wspomóż mnie opuszczoną i nie mającą nikogo oprócz Ciebie, Panie* (Est 4, 17 ł.t). *Miłosierdzie Boga, napawające nadzieją na pomoc i budzące ufność w działanie Bożej Opatrzności, leży u podstaw teologicznych pojęć Żydów żyjących pod koniec niewoli perskiej*³⁵.

Postawa Estery była też wyrazem rozumienia przepisów etyki Starego Testamentu i pragnienia dokładnego ich wypełnienia. Na pozór może przerażać jej zawziętość, ale po dokładnej analizie jest ona zgodna z prawem, a ściślej – z prawem wskazującym na praktykę kławy i odwetu (hebr. *cherem*). Była ona zewnętrznym wyrazem sprawiedliwości Bożej, która w taki sposób otrzymywała satysfakcję i odnosiła zwycięstwo. Polegała ona na tym, że zwyciężonym w walce wrogom Boga czy narodowi odbierano życie, zabijano ich zwierzęta, a cały majątek niszczone (por. Pwt 13, 16 n.; 1 Mch 5, 5). Jako przykład może tu posłużyć postać króla Saula, który został ukarany odrzuceniem przez Jahwe, ponieważ nie zastosował w pełni kławy do króla Amalekitów, Agaga, jego wojska, dobytku króla i dobytku wojska. Być może mając ten przykład w pamięci, Estera próbowała zaistniały konflikt załatwić bez rozlewu krwi poprzez zabieg dyplomatyczny, jakim było wydanie uczty, rozmowy z królem, Hamanem i innymi dostojnikami dworu królewskiego. Nie mogąc uchronić swego narodu przed wojną, zastosowała prawo odwetu jako ostateczność.

Estera jest uosobieniem niewiasty, która włącza się w Boży plan walki ze złem. Podobna jest do kobiet, które włączyły się w Boży plan zbawczy: Rachab, Debory, Rut, Judyty, a w Nowym Testamencie

³⁵ Por.: tamże, s. 211.

– Maryi. Estera spełnia swoją misję dzięki gotowości przyjęcia pomocy od siły wyższej, jaką jest Bóg.

Estera u boku Mardocheusza przypomina Jozuego (jest typem Jozuego), który wraz z Mojżeszem prowadził bitwę z Ammonitami i potem ostatecznie wprowadził Izraelitów do Kanaanu.

Estera przypomina Józefa, który jako wierny Bogu, prawy Izraelita, był w stanie, na obczyźnie, uratować własny naród i innych ludzi. Estera też ratuje własny naród od zagłady³⁶.

Wzywając Boga, który *jest królem bogów i władcą nad wszystkimi władcami* (Est 4, 17r), Estera wskazuje, że już w okresie perskim królowanie Boga Jahwe miało cechy uniwersalnego panowania Boga nad całym światem³⁷.

Z jednej strony, biorąc pod uwagę element odczytywania snów, można by historię Estery zaliczyć do utworów o charakterze apokaliptycznym³⁸. Z drugiej zaś, mając na uwadze jej ponadczasowy wymiar dydaktyczny, bibliści klasyfikują ją tematycznie, uważając za księgę historyczno-dydaktyczną³⁹.

Fakty historyczne zestawione są w niej w sposób dowolny, bez ściśle zachowanej, poprawnej chronologii. Dlatego też nieustannie toczy się dyskusja badaczy na temat formy literackiej księgi⁴⁰. Być może dlatego Kościoły wschodnie zwlekały z włączeniem Księgi Estery do spisu ksiąg kanonicznych, a Kościoły zachodnie włączyły ją do kanonu w IV w.⁴¹. Teologie Wschodu i Zachodu są zgodne na pewno w jednym: Estera to kobieta piękna zewnątrz i wewnątrz, wierna Bogu, pełna miłości do własnego ludu. Urzeka jej prostota, autentyczność i pokora, która bierze się ze świadomości bycia córką Boga. Jej postawa powinna skłaniać każdego z nas do dziękczynienia Bogu: *Dziękuję Ci, że mnie stworzyłeś tak cudownie, nie tajna Ci moja istota* (Ps 139, 14–15).

³⁶ A. Hanulewicz, *Relektura typologiczna wydarzeń historycznych w protokanonicznej Księdze Estery*, s. 53–54.

³⁷ Tamże, s. 208.

³⁸ P. Beauchamp, *Pięćdziesiąt portretów biblijnych*, s. 237.

³⁹ H. Langkammer, *Słownik biblijny*, Katowice 1984, s. 32.

⁴⁰ *Su questo argomento l'opinione degli studiosi oscilla dal mito puro e semplice alla storia rigorosa. La maggior parte dei critici, però, opina per una via di mezzo, cioè una mescolanza di elementi storici e più o meno abbondanti abbellimenti letterari (così J. Schildenberger, H. Gunkel, O. Eissfeldt, A. Barucq)*, Grande Commentario Biblico, s. 805.

⁴¹ S. Pagán, *Księga Estery*, tłum. E. Burska, w: *Międzynarodowy Komentarz Biblijny do Piśmie Świętego*, red. W.R. Farmer, red. naukowy wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 607.

Epilog

Tajemnica imienia Estery błyszczy niby gwiazda blaskiem transcendentalistów, które nazwał po imieniu *doctor angelicus* (św. Tomasz z Akwinu), filozofując o Bogu ukrytym. Piękno jej ujmującej modlitwy jawi się jakby zapowiedź Maryi, która zadziwi świat swoim *magnificat*. Ponadczasowość jej historii to przynaglanie do ciągłego zachwyty nad tym, jak piękną potrafi być kobieta, która nie stara się być nikim więcej, jak tylko uniżoną służebnicą Boga. Estera, chociaż pozbawiona matki i ojca, ale ufająca Bogu, zostaje wyniesiona przez Niego do pięknej ciałem i duchem władczyni, która jaśnieje godnością i znajduje w sobie odwagę, by wstawiać się za swoim ludem i go uratować.

Mając zaledwie około 20 lat, a niewykluczone, że jeszcze mniej, najzwyczajniej w świecie doświadcza bojaźni, opuszczenia, samotności i bezsilności, kiedy w spokojne życie jej i ludu, którego dołę dzieli, wdzierają się złość i niesprawiedliwość ludzka.

Wyjątkowość jej powołania to niewyobrażalny awans społeczny, który spotyka ją w tak młodym wieku, otwierając drogę do realizacji wszystkich marzeń. Nie pozwala jednak, by owo wybraństwo zawróciło jej w głowie. Jest wierna wartościom, w których ją wychowano. Trzyma się Mardocheusza, bo wie, że bez niego szybko się w tym wszystkim pogubi. Nie daje się złapać w pułapkę samolubstwa, zarozumiałstwa i oportunisty. Wie, kim jest, skąd pochodzi i dokąd zmierza. Staje na wysokości zadania, okazując się prawdziwą królową i strażniczką; chroni i strzeże swoje królestwo zewnątrz – dom i rodzinę ludu wybranego przez Boga, i wewnątrz – własną duszę. W jaki sposób? Nie pozwala, by miały do niej dostęp zazdrość, zawiść czy paraliżujący strach. W jej sercu mieszka tylko sam Bóg.

Historia Estery to nauka prostej zasady: to Bóg kieruje losem świata i dziejami człowieka, i na przestrzeni wieków to On wytycza przyszłość człowiekowi. Jak widać, nic nie dzieje się bez woli Niebieskiego Ojca. I nic nie dzieje się z przypadku.

Teologia omówionej postaci zawiera się w jednym zdaniu: działanie Opatrzności Bożej.

Lekcje z życia tej żyjącej ponad 2000 lat temu królowej są wciąż aktualne w XXI w. Jej postawa może być inspiracją dla kobiet, które zajmują odpowiedzialne stanowiska w swojej pracy, angażują się w działalność polityczną i społeczną albo pracują w chrześcijańskich organizacjach i stowarzyszeniach.

Warto przywoływać piękne świadectwo odczytania blasku postaci Estery, które pozostawiła nam s. Teresa Benedykta od Krzyża

(Edyta Stein): *Muszę zawsze pamiętać o królowej Esterze, która dlatego właśnie została zabrana z naszego narodu, aby dla tego narodu stanąć przed królem. Jestem bardzo biedną i słabą, małą Esterą, ale Król, który mnie wybrał, jest nieskończenie wielki i łaskawy. To ogromna pociecha.*

Jak mawiają współcześni Żydzi: coroczna lektura historii Estery sprawia, że *purimowy karnawał staje się mądrze radosnym.*

Summary

The biblical image of Esther is a concise display of the wealth of femininity. This may serve as a source and inspiration for those who strive to demonstrate and preserve its imperishable value. The motif of “concealment” in the woman’s name is didactic in nature and leads to surprising effects. The didactic character stems from the effort to adhere to the principle of personal modesty and to demonstrate confidence in others, who are worth the wait to reveal their goodness. Subtle diplomacy plus courage in using suggestions lead to altruism, which is impressive as it has nothing to do with personal vanity. If that is combined with the awareness of having received undeserved gifts and with consistency in pursuing what is perceived as good, such a person immediately becomes a benefactor and a model to follow. Esther is like that since by respecting both history and contemporary circumstances she involuntarily provided a shining example to be followed by future generations. The beauty of this path may inspire delight and lead to action without unnecessary rational discussions whose malady lies in their never-ending character.